

TANULMÁNY

ALFÖLDY JENŐ

Végső érv: az élet

Benjámín László életműve jelentős részében önéletrajzi költészet. A *Vérző zászlók alatt* is önéletrajzi vers. De több is annál: a történelemben élő ember vallomása és döntése. Emberformáló társadalmi fordulatok határozzák meg műfaját. A vers a nagy elmentétek verse. Műfaja *rapszódia*.

Címe köti a mélyhagyományhoz. „Véres zászlók alatt Lobogós kopiát Vitézek ott viselik” – írta Balassi az *Egy katonaének*ben. Benjámín ezt megszemélyesítő metaforára váltja: a zászlók *véreznek* – az eszme sebeiről van szó. A megsértett eszméről, melyre a költő fiatalon fölesküdt, és amely Petőfi szabadságeszméjére vezethető vissza. Az *Egy gondolat bánt engemet* című rapszodiára gondolok elsősorban.

Refrénje, mely az *újrakezdés* gondolatát ismételgeti, s amely a mottót visszhangozza, a francia ellenállás irodalmához köti. Magyar fordításban, Illyés tolmácsolásában így hangzik: „És ha kezdhethém előlről / Újra csak úgy kezdeném”. Az antifasiszta mozgalom mártírja, Gabriel Péri emlékére írt Aragon-vers címe: *Ballada arról, aki dalolva állta a kínszenvedést*.

Indítása a lelki hangoltság, a közérzet szavaival előlegezi mindazt, amit három évtized alatt végigélt a költő. A *magány* sokszor megkísértette: a szellemi élet fórumaitól elszigetelt fiatal munkásköltő életérezése ez; a férfié, aki a háborúban barátait veszítette el; aki ötvenhat forradalmának bukása után ismét magára maradt. A *dicséret* az 1948 utáni, néhány éves felkapottságára utal. Szorososan követi a *szégyen*, a kétes dicsőség miatti mardosás: későbbi vallomása szerint is legrosszabb verseiért kapta az elismerést. A *kétségbeesés* meg a *remény* is egy sorban áll: minél nagyobbak voltak reményei az igazságos társadalomban, annál kétségbeejtőbbek a csalódásai. *Hitét* megcsúfolták a *hitegetések*; a *lét leggeremére* jutott, mint Ádám a Tragédia végén. Ámul e szervülni nem tudó keveréken. S erre az ámulatra csap váratlanul a refrén: „Mégis így egész ez az élet, / újra ezt kezdeném.” Az egymással ellentétes lelkiállapotok felsorolása és a dacoló *mégis* szóval induló mondat megadja a vers rapszodikus alaphangulatát. A *mégis* a magyar líra kulcsszava: a szabadság költői a lesújtó tények *ellenére* emelik magasra a „véres” (Balassi), a „piros” (Petőfi) és a „vérző” (Benjámín) lobogót.

Csak a Petőfire fölesküdt fiatalságában találja meg a kiindulópontot, ahonnan újra elindulhat: ez az ő archimedeszi pontja. Ezt érezteti a *csak* szó ismételgetése s a párhuzam az esküre emelt ujjú Petőfi és önmaga közt. Petőfi neve új zöngét is kapott az 1848-as példát követő 1956-os forradalomban.

Önéletrajzi ihletésű a bombavető és a „hágókon a tankok elébe zuhanó büszke fenyők” képsora is: Benjámín az északkeleti Kárpátokban sáncépítésre terelve teljesített munkaszolgálatot. Az elzuhanó fenyők és az arca boruló – noha meg nem alázkodó – párhuzama a kegyetlen háborúnak kiszolgáltatott költő testi-lelki helyzetét rajzolja ki.

Szemérmes szűkszavúsággal beszél ellenállói múltjáról. Az utalásokkal megjelenített élethelyzet így rekonstruálható: fegyveresektől fenyegetve, bombariadó idején is végezte az ellenállók munkáját – a feliratfestést, mely *replika* volt a jobboldaliak hasonló módon, gyárfalakra, utcakövekre pingált propagandaszövegeivel szemben.

Nem tudja, nem kívánja eldönteni: *gyermeke* vagy *foglya* az ügynek, amelyet szolgált. *Rontja* is, *edzi* is a veszélyes feladat, s az a *törvényenkívüliség*, melyet nem választott, hanem amit rákényszerített a sors. Nem akar hősnak látszani. Csupán a *hetyke* jelző utal arra, hogy a veszélyes élet vonzotta is. Vas István önéletrajzi regényéből is tudjuk, Benjámint bátran viselkedett a fasiszta gyűjtőtáborban. De nem tagadja félelmét. Nem tagadja a *kiégés*, a *menekülési vágy*, a *rémület* és a *vereség* próbáit. „Bátran – de hogyha félsz, hát félve – légy tenmagad” – írja ezzel egybehangzóan a *Nem adhat sz többet* elégiájában.

Mint akinek nem jut ideje arra, hogy átadja magát a háború utáni gyászoknak, sietve idézi fel az újjáépítés lázas éveit. A jó nem tart sokáig: e reményteli időszak végén szinte észrevétlenül harapódzik el az új diktatúra. Hősi legendákat kreálnak az új vezérekről, mitikus alakokká növeszti őket a kultikus propaganda. A szocializmus nem ölt emberarcot, az eszme kilobban, mint az égi parancsot közvetítő égő csipkebokor. Az *égi* s az *égő* alliterációja zenei egységet teremt. A „Hős-énekek kürtje” a költőre is vonatkozik. A legendák idejéhez volt köze: ő is a kórus tagja volt. Nem hallgatja el. A „sorozatban készül a nagyság” részben önkarikatúra. Az eredmény: az eszmét, Petőfi emlékét, az Egyenlőség, Szabadság elvét megcsúfoló „Vakfegyelem és protokoll”.

Szóeleji rímek és anaforák fejezik ki a zaklatottságot és háborgást, mellyel a Rákosi-kort jellemzi. A diktátorok sikerrel alkalmazták a Habsburg-hatalmi elvet: „oszd meg és uralkodj”. Korszakbírálata további versszakokban mélyül el. A hamis kiválasztottságot így jeleníti meg: „A homlokon papi kaszt jegye, bélyeg” – és feltörnek a szégyen szavai. A „mézet, a mérget” szeretné kihányani, mellyel megégette a kor, kisajátítván ifjúkori álmait arról, hogy a szegények hangadója lehessen. Nem ad fölmentést magának; csalódott magában is. Sokat próbált szívvel, hittel harcolt egy társadalomért, melynek nincs köze a Forradalomhoz. Nem a szabadság szült rendet: „ketrecben az elvek, az indulatok” – rabság, alázat az alluvó sorsa, s a vezérek az abszolutista uralkodó, XIV. Lajos hírhedt mondatát idézik viselkedésükkel: „Az állam én vagyok!”

Következnek a vezéri göggel és butasággal kiprovokált forradalom képei. Képek a nép ellen forduló eszközemberekről, a hatalom vak szolgálóiról. Az elszabadult pokolról. Az eredmény: halottak, halottak mindenütt. A *zsoldos* és a *sértett* egyaránt belefér a gödörbe. A végső *érvet* a *vér* mondja ki – mesteri a szójátékszerű alliteráció. Itt érezteti a költő, nem tudja folytatni a gondolatmenetet: „...elakad a szó”. A tilalomba ütköző költő jelzi: nem mondhat el mindent. Az intervencióról hallgatnia kell.

Önvizsgálatra vált át. Rapszodikus sorjáznak az ellentétes minőségek, akár az első versszakban. Latolgatja, milyen szerepet szánt neki a sors. *Vádlott*, *ügyész* és *tanú* egy olyan perben, melyben az *ítélet joga* nem az övé. Tudathasadással fenyegető állapot. Hiábavaló volt minden, amiért kamaszkora óta lelkesedett? A társak áldozatvállalása, akik a vers írása körüli időben hagyták el a börtönt? Mi volt a cél, mely felé elindult? A vértanúk sírja, mely arca buktatott holtakat takar?

Újabb kérdésre fordítja a szót: hátha mégis jó a kiüzött cél, csak az emberi bűn, a hatalom és erőszak terelte csapdába a felé haladókat. Legyűri indulatait, megfegyelmezi magát. A cselekvést, a jobbítást akarja fiára hagyni, nem a kétséget, a gyűlöletet.

„Az a harc, az a végső”: az Internacionálé szavai. De ez a harc „fölolvad a mostani s új sziveken”. Eretnek módon fogja fel az Internacionálét, a régi szociáldemokraták és mai szocialisták módján. Elege volt a vérből.

Gondolatok, érzelmek kötél tánca ez a rapszódia. Az örök szerelem szépségét hívja segítségül, hogy erőt meríthessen belőle. Tétova, gyöngének érzett hívás ez; a fel-támadó remény virágait *zavaros képletnek* ítéli: „eltéved az elme, a szem sok kúsza je-gyén”. Elegendő az ifjúkori döntések emléke – azt nem árnyékolhatja be semmi. A refrén ötödszörfre variánsként hangzik fel a vers végén, felkiáltójellel is jelezve a döntés határozottságát: „elkezdem újra, el én!” Nem a súlyosan megítélt hibákat követné el újra. Az emberi életet vállalja mindenestül. Mindenekfölött a fiatalságot. A magát és az új nemzedékekét. Az egész létezés váltóláz, hideget–meleget váltogató valóságát vállalja. Ezért több ez, mint politikai vers. Végső mondatában három szó is az életet hangsúlyozza: „lenni akar, amíg él, ez az élet”. Hamleti kérdésre válaszol e sor, elő-készítvén a döntést, mely a végső refrénben a korábbi változatok föltételes módját („új-ra ezt kezdeném”) állításra cseréli: „elkezdem újra, el én!”

A gondolatok lázas ritmusa, az ellentétes indulatok váltakozása, kétely és pátosz vitája, s a makacsul ismétlődő refrén kirajzolja a rapszódia karaktervonásait. A daktilusokat anapestusokra váltogató, hol emelkedő, hol ereszkedő sorfajták zeneileg is rapszodikussá teszik a verset. Megiramodnak azok a részek, melyekben a négymorás verslábak hosszú szótagját rövidre cseréli; legalább tíz ilyen megoldást találhatunk. Rímbeosztása az egy-egy versszakon végigvitt keresztírm elvét követi, öt nyolcsoros és tizenkét hatsoros szakaszban. Oldás és kötés együttesével is kifejezi meggyőződését, vonzódását a szabadsághoz.

Rapszodiaként is a tiszta értelem verse ez. Helyt ad a mámornak, révületnek, indulatnak, fel is fokozza ezeket – mégis az ész irányítja a művet. A költői képek viszonylag ritkák, de nagy kisugárzásúak. Ellentétekre, párhuzamokra, ismétlésekre, kérdésekre és válaszokra, váratlan váltásokra épül a vers, nem szabad asszociációkra. A látomást az emlékezet és a fogalmi elvonatkoztatás tereli. A kompozíció a szertelenség ellenére az egyenletes fokozáson nyugszik, továbbá a refrének állomásain, a tizenkettedik szakasz után bekövetkező törésen, a nyomában járó két új versszak tétova hangulatán, s a bizonytalanságon úrrá levő zárószakaszon.

Csanádi Imre *Az 56-os évre* című költeménye mellett ez a legjelentősebb ötven-hatos vers, amely itthon napvilágot látott. 1962-ben jelent meg az Új Írás márciusi számában. Tekintélyes ideológus kommentárja kísérte a művet. Arról szól, hogy miért nem méltó Vörösmarty és más klasszikusaink történelemfelidező verseihez. Talán ez a dorgálás volt az ára annak, hogy megjelenhetett. Nem lehetett szó nélkül hagynia a hatalomnak, hogy e művel '56 mártírjai megkapták az első nyilvános itthoni főhajtást.